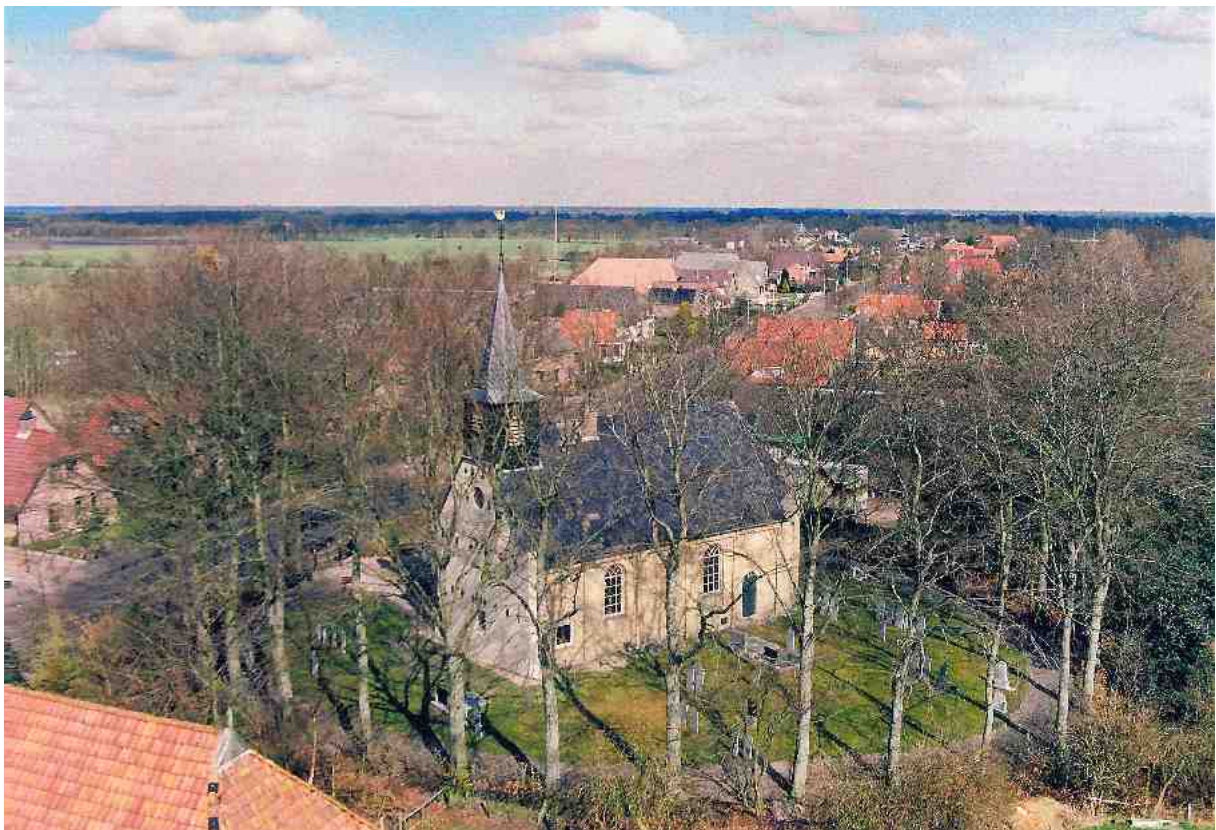

De kerk van Nieuwehorne in vogelvlucht

Heruitgave van de brochure uit 1979, geschreven door J. Keizer

In vogelvlucht.

Het 200-Jarig bestaan van het tegenwoordige kerkgebouw vormde de aanleiding om tijdens een te houden gemeenteavond, iemand uit te nodigen om iets te vertellen over de kerkelijke historie.

Als gevolg daarvan kwam de vraag of hetgeen daar verteld werd, in brochurevorm aan de gemeenteleden kon worden uitgereikt. Met het verschijnen van deze brochure is thans deze belofte vervuld.

Dit overzicht wil echter geenszins pretenderen een volledige kerkelijke geschiedenis te zijn. Dit zou ook een geheel anders gerichte studie betekenen en is ook de bedoeling niet geweest. Ze geeft een globaal overzicht van onze kerk, zonder daartoe in details te treden, Hopelijk geeft het gebodene iets, waardoor de lezer(es) zich wat meer bewust is of wordt, dat zijn of haar werk voor onze kerkelijke gemeenschap een werk verricht in een klein gedeelte van Gods Koninkrijk. Met vallen en opstaan kan het gemeentelid zoiets betekenen in Zijn dienst, wetende dat Hij juist gebruik maakt van ons, zondige mensen.

Oktober 1979

J. Keizer.

1. In de nevels der historie.

Wanneer men bezig is met het nagaan van de geschiedenis van de Kerk ter plaatse, komt al spoedig de intrigerende vraag op: *“Wanneer is er nu het allereerste begin?”* Wanneer kan men nu eigenlijk precies het begin van de kerk te Nieuwehorne aanwijzen? Dat eerste begin ligt meestal verborgen in de nevels van de historie. Al wordt er dan wel gezegd, dat Friesland aan het einde van de 8^e eeuw Christelijk genoemd kan worden en in het openbare leven was dit principe echter nog niet diep doorgedrongen. Dit blijkt bijv. ook wel uit de oude Friese wetten als de Lex Frisionum.

Wanneer er echter in het begin van de 13 eeuw nieuwere wetten tot stand komen, dan gebeurt dit mede onder de leiding van geestelijken en monniken. Het Christendom kreeg ook vat op de wetgeving.

Inmiddels waren de Evangeliepredikers dan ook ons land binnengekomen. Mannen als Bonifatius, Willibrordt, Liudger en Bernlef deden hun invloed gelden. De kerstening van het Friese land had een aanvang genomen.

En wie van deze heren kreeg invloed in de contreien van Nieuwehorne? Was dit het werk van Bonifatius misschien?

Met zekerheid is daarover weinig te vertellen. Wel is het merkwaardig, dat in de Friese Zuidoosthoek de verering van Bonifatius meer opgang schijnt te hebben gehad dan elders in Friesland.

Zo was Bonifatius de schutspatroon van de kerken van Makkinga, Nijeberkoop, Oldeberkoop, Oosterwolde en Ter Idzard. Ook de kerk van Oldeboorn had Bonifatius als schutspatroon. Op deze belangrijke kerk komen we echter straks nog terug.

Er is een sage, die ons vertelt dat Bonifatius op zijn reizen naar het noorden via Donkerbroek en Hoornsterzwaag is gereisd. Vandaar verder in noordelijke richting naar Wijnjewoude. In het dorpsgebied van Hoornsterzwaag ligt de Kapelleweg. Aan deze weg ligt een stuk grond, dat door de plaatselijke bevolking nog lange tijd de "Bonifatius-capelle" werd genoemd. Eenmaal stond hier de Bonifatius- kapel, die later geheel is afgebroken. Alleen een put bleef herinneren aan dit bouwwerk.

Omstreeks 1818 moeten er restanten van de put zijn gevonden. Een kaart uit de 17 eeuw wijst ons een pad, met de woorden: "Weg na Bonifatius-capelle". Volgens de tekening was dit een plek met grote bomen en omheen. Treffend is het echter, dat er in 1829 inderdaad een 'dikke' (dus eeuwenoude) boom op die plek is gevonden. De tekening vertoont veel overeenkomst met de veldkapellen in Brabant en Limburg. Ook deze zijn vaak omgeven door een dergelijke gordel bomen.

Reeds in 1550 was de kapel aan de Kapelleweg een ruïne. Deze gegevens vertellen ons, dat er in elk geval een weg was door de onbegaanbare venen. De vraag blijft natuurlijk: Wie stichtte deze kapel? Er zijn er die denken dat Bonifatius via de Boorn (toen ook de Middellzee bedoeld) Friesland binnentrok. Het zal echter wel een raadsel blijven, wie hier deze kapel destijds heeft gesticht.

2. Horne.

Het bleef verder stil in deze contreien tot 1315. Oldeboorn was destijds het kerkelijk centrum voor een groot deel van Friesland. Hieronder ressorteerden ook twee kapellen te Hoorna. Met deze kapellen werden kerkjes bedoeld. Eén daarvan was waarschijnlijk die van het plaatsje Horne, gelegen in de onmiddellijke nabijheid van de Grote Kiekenberg. Het terrein van het huidige 'Joodse Kerkhof' is de plaats, waar inderdaad een kerkje heeft gestaan. Het is de geboorteplaats van Oude- en Nieuwehorne.

Zo'n honderd jaren later (1488) werden er ook kerkjes genoemd in Jubbega, Schurega en Hoornsterzwaag.

3. De Roomse tijd.

Wij zitten dan nog geheel in de Roomse tijd met zijn pastoors. Zo waren er parochies te Hoornsterzwaag, Jubbega, Schurega, Oudehorne en Nieuwehorne.

Ook over deze Roomse tijd is uiterst weinig bekend gebleven. Zo nu en dan duikt er even een pastoor op gelegenheid van een of andere belangrijke dorpse gebeurtenis.

Toen Nieuwehorne in 1503 een nieuwe klok kroeg, wijdde de pastoor Wiger deze klok in. Ze kwam te hangen in een stoel, die destijds bij het kerkje stond. (Zie tekening in "Ald- en Nijehoarne"). Zo'n 50 jaren later, in 1552, kwam de parochie Nieuwehorne in geldnood. Er moest nogal wat gebeuren, waarvoor echter geen geld beschikbaar was. De klokkenstoel moest nodig door een nieuwe worden vervangen. Aan de pastoorswoning moesten enige reparaties worden verricht. En voor de diensten in de kerk moest da pastoor een nieuwe koormantel hebben.

Voor de kleine parochie waren deze uitgaven te groot.

Vandaar dat pastoor Jelle Agnes, samen met twee volmachten aan partij turf verkocht. De veenderijen van de parochie hadden dus uitkomst gebracht.

Een derde pastoor raakte bekend, toen hij op 8 Juni 1575 zijn afscheidspraak hield. Dat was Galleniers Petri, die hiermee ongetwijfeld een der laatste, zo niet de laatste pastoor van onze parochie was.

Toen in 1517 Luther zijn 95 stellingen in de openbaarheid bracht en daarmee de Hervorming begon, duurde het nogal even, voordat deze in onze contreien doordrong. Pas In 1580 verklaarden de Staten van Friesland de Protestantse godsdienst als de enige godsdienst van Friesland. Aan de Roomse erediensten, met alles wat daarmee in verband stond, kwam een einde. De Roomse pastoor kon kiezen: óf over naar de nieuwe leer, óf vertrekken.

Er kwam een einde aan zijn "buorkerij" op zijn pastorieplaats.

Uit deze opbrengst had de pastoor n.l. steeds geleefd.

Het waren deze pastoralia, waaruit hij meestal een goed bestaan wist op te bouwen.

Alle kerkelijke goederen dienden geïnventariseerd te worden. In later jaren werden pastoralia en kerkelijke bezittingen bij elkaar gedaan. Dit werd de kiem voor de latere strijd, die onder ds. Pijnakker Hordijk wel bijzonder hoog oplaaide.

Wat ging er nu in 1580 veranderen met de invoering van de Hervormde leer? Voor Nieuwehorne betekende dit, dat het als een zelfstandige kerkelijke gemeenschap ophield te bestaan.

Omdat er geen predikanten genoeg waren, werd een combinatie aangegaan met Hoornsterzwaag, Jubbega, Schurega en Oudehorne.

Ook in financieel opzicht was deze combinatie voordelig. Men behoefde nu immers gezamenlijk maar één predikant te betalen. In 1590 was dit Herman Kolde. Deze man stond bekend als een uitstekend organisator. En daarmee was hij de juiste man op de goede plaats. De reorganisatie van het kerkelijk leven in onze contreien eiste wel het een en ander. De predikant werd, evenals destijds de pastoor, betaald uit de pastoralia. Deze beheerde hij dan ook zelf. Maar hij bleek het "buorkjen" minder goed te kunnen dan zijn Roomse voorgangers. Het beheer liep dan ook meer dan eens in het honderd.

5. Een administrator

Om een meer doelmatig beheer tot stand te brengen, werd in de 18 eeuw een zogenaamde "administrator" aangesteld. Deze betaalde nu de predikant zijn traktement "na venredigheid der opbrengst".

In 1783 kwam in deze betaling verandering. Het werd n.l. op f 510,00 bevroren. Men hoopte daardoor meer financiën te verkrijgen. Tevens werden de venen begreppeld, die daardoor meer waarde verkregen. De inkomsten daarvan zouden dan eveneens stijgen. Door al deze meerdere inkomsten zou dan misschien een tweede predikant voor deze combinatie kunnen worden aangetrokken. Deze is er echter nooit gekomen.

Maar ook de administrator bleek meer dan eens niet de juiste bekwaamheden te bezitten. De kerken hadden er nogal wat narigheid mee. Steeds weer raakten de pastoralia en de kerkelijke goederen door elkaar.

6. Nieuwbouw en fusie.

In de loop der jaren werd de oude combinatie verbroken. Verschillende dorpen scheidten zich weer af en vormden eigen gemeenten. Oudehorne, zowel als Nieuwehorne, werden een zelfstandige gemeente. In 1778 waren hun kerken zeer bouwvallig geworden. Langer gebruik ervan was onverantwoord. Die van Nieuwehorne werd dan ook, samen met de klokkenstoel, afgebroken.

In 1779 kon een nieuwe kerk met een torentje voor de klok, in gebruik worden genomen. Nadat een aantal jaren later ook de Oudehornster kerk werd afgebroken fuseerden beide dorpen. Ter wille van de koeten werd besloten deze kerk niet weer op te bouwen. In het vervolg zou Oudehorne kerkelijk bij Nieuwehorne gaan behoren. Het avondmaalszilver kwam zodoende in Nieuwehorne. De schaal dateerde van 1694 en de beker van 1734. Het gevolg van deze fusie was, dat de pastoralia en de kerkelijke bezittingen nog meer door elkaar raakten. Tevens verdween nu ook de figuur van de administrator van het toneel. Het beheer kwam in handen van de kerkenraad. De predikant kwam op een traktement van fl. 600,00.

7. Een zwarte bladzijde.

Dat de kerkenraad het beheer in eigen hand nam, zal ook wel mede aan de predikanten hebben gelegen. Hun kwaliteiten waren niet altijd van dien aard, dat men er bepaald over roemen kon.

Eén van hen heeft nog een tijdlang als een soort van kluizenaar aan het pad achter de boerderij van Joop Zwanenburg gewoond.

Toch stak de twist over de eigendomsrechten regelmatig weer de kop op.

In 1920 kwamen predikant en kerkenraad echter tot een overeenkomst. Er werd een dading (schikking) getroffen met ds. Noordenhout. De uitkomst hiervan was, dat er drie boerderijen als pastoralia werden aangemerkt. Maar toen drie jaar later ds. Pijnakker Hordijk kwam, waren de rapen pas goed gaar. De beroeping op zich was reeds een gebeurtenis, die de Kerk verre van waardig was.

Het was deze predikant, die de zaak van de pastoralia weer geheel zuiver wenste. Met behulp van ds. Lonkhuizen werd alles vanaf 1580 zo goed mogelijk nagegaan en gereconstrueerd. Het kon bijna niet anders of deze hele zaak kwam voor de rechter. Beiden, kerkenraad en predikant, hielden koppig vol dat zij gelijk hadden. De zaak diende zelfs voor de Hoge Raad, die bij arrest van 23 april 1934 ds. Pijnakker-Hordijk het gelijk aan zijn kant gaf.

Het gevolg van deze onverkwikkelijke zaak was, dat onze kerk hiermee bijzonder in opspraak kwam.

8. Het kerkelijk leven.

Als vanzelfsprekend komt de vraag naar boven, of deze geschillen nu het kerkelijk leven in onze dorpen bepaalden. Gelukkig niet. Maar juist door hun ruchtbaarheid, kwam het echte kerkewerk niet in de openbaarheid. Over dit werk is echter uitermate weinig bekend.

Wie de notulen leest, komt tot de conclusie dat men weinig notuleerde.

Belangrijke gebeurtenissen vonden blijkbaar niet plaats. Zelfs over de Afscheiding in 1834 werd praktisch geen letter geschreven. Al is er wel een enkele familie, zoals Paulus en de 'Geiskes froulju', meegegaan, er werd niet over gerept. Deze gehele beweging is trouwens ook meer via Nafthali gegaan, dan via onze kerk.

Dit alles betekent uiteraard niet, dat er niets gebeurde. Wel kan men zich afvragen of de destijdse predikanten in de achttiende en negentiende eeuw steeds hun roeping wel begrepen. Meerdere van hen deden meer aan volksontwikkeling, toneel en bankwezen. Zij vergaten daarbij wel eens de geestelijke belangen van hun gemeenteleden. Wanneer we dan daarbij de grote uitgestrektheid van de gemeente nemen, die mede een oorzaak was van ongeregeld bezoek aan de leden, dan kon het niet anders of er ontstond een slappere band met de Kerk. Het was begrijpelijk, dat tevens het wangedrag van sommigen oorzaak was van een verwijdering.

In 1837 leek het er even op, dat de kerk van Nieuwehorne zou worden uitgebreid met die van Katlijk, Katlijk en Oudeschoot zouden worden gescheiden, waarbij de eerstgenoemde dan bij Nieuwehorne zou worden gevoegd. Ook in 1658 was hier reeds sprake van geweest. Maar toen was het op niets uitgelopen.

De kerkenraad ging er nu wel mee akkoord, maar:

- a. het godsdienstig belang der gemeente diende in het oog te worden gehouden;
- b. tevens het financieel belang der diakonie;
- c. aan het particuliere belang van de predikant kon niet worden voorbijgegaan.

Een jaar later moest de kerkenraad verschijnen voor *“eene commissie uit het Klassikaal Bestuur en den Heer Grietman van Schoterland”*.

Dit werd bepaald geen opgewekte vergadering, want ds. Terlet schreef naar aanleiding hiervan:

“de discussiën waren hevig. De zaak is hangende gebleven”. Ook over de toepassing van de kerkelijke tucht lezen we weinig,

In 1845 werd over een *“onwaardige broeder”* gesproken. Er werd besloten *“door eene ernstige vriendelijke toespraak hem tot eene betere wandel aan te spooren en hem te vermanen, om niet als een geheel onwaardige gast aan 's Heeren tavel te verschijnen”*.

9. Nafthali.

Inmiddels was in het kerkelijk leven Nafthali tevoorschijn gekomen. Voor het ontstaan hiervan moeten we naar Gorredijk. In deze residentie van het socialisme ontwikkelde zich in 1867 een kleine groep (10 à 15) in een *“Vereniging van vrienden tot uitbreiding der Waarheid”*. De vijandschap, die zij in Gorredijk ondervonden, was zo groot, dat niemand meer een kamer aan hen durfde af te staan. De evangelist Eger bewerkte het gebied van Gorredijk, Jubbega, oostelijk Oudehorne, Makkinga, Appelscha en Knipe. Wanneer we letten op de gebrekkige vervoersmiddelen, de slechte wegen en het grote arbeidsterrein van deze evangelist, dan heeft hij een waar pionierswerk verricht. Hij ondervond veel zegen op zijn werk. Er kon een tweede evangelist worden aangetrokken. Dit werd de heer Gutteling, met als standplaats Jubbega-Oudehorne. Door zijn arbeid verrees een lokaal aan de Kortewijksreed. In 1906 werd dit een zelfstandige post. Zowel in leden als in financiën kwam er een gestage uitbreiding. In 1936 was men schuldenvrij. In 1924 werd dit lokaal verplaatst

naar de tegenwoordige plaats naast de smederij van Kuperus. Met name onder leiding van ds. Pijnakker Hordijk werd dit lokaal steeds meer het centrum van de orthodoxe leer. Gelet op de hiervoor behandelde moeilijkheden binnen de Kerk, is deze ontwikkeling wel begrijpelijk. Temeer ook daar niet iedere orthodoxe wilde overgaan naar de Gereformeerde Kerken. Het parool van de Evangelisatie Vereniging was immers "door evangelisatie tot reorganisatie".

De ontwikkelingen binnen de Hervormde Kerk brachten deze evangelisatiepost in het begin van de zeventiger jaren weer in de Kerk terug.

Hiermee komen we in een zodanige recente historie terecht, dat een beschrijving hiervan weinig nieuws voor de lezer zou bevatten. Zo vormen immers zelf de deelnemers aan de huidige ontwikkeling.